Külliyat

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 24
AĞUSTOS 2024

SAYI EDİTÖRLERİ/ISSUE EDITORS

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Dr. Öğr. Üyesi Fecri YAVİ

ISSUE: 24 AUGUST 2024
ISSN: 2587- 117X

Külliyat
OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
ISSUE: 24 / AUGUST 2024 ISSN:2587-117X
SAYI: 24 / AĞUSTOS 2024
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
International Refereed Journal

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

EDEBİYAT/LITERATURE

Araştırma Makalesi/Research Article

AYAZ, Ayşe, **Divan Şiirinde Kara ve Yeşil Olanlar Arasında Kurulan Benzerlik ve Niteleme İlişkileri Üzerine**, *The Relationships of Comparison and Characterization Established Among Black and Green Elements in Divan Poetry*……01-23

ERDOĞAN, Mustafa-TÖRE, Emre, **Adı ve Müellifi Karıştırılan Bir Eser Üzerine: Râz-Nâme mi, Sa'd-Nâme mi? İbrahim Gülşenî'nin mi, Gülşenî-İ Saruhani'nin mi?**, *On a Work Whose Title and Author Have Been Confused: Râz-Nâme or Sa'd-Nâme? İbrahim Gülşenî's or Gülşenî-i Saruhani's?*……25-64

ERKAL, Abdulkadir, **Klasik Türk Şiirinde Masnû' Kasideler ve Lâmi'î Çelebi'nin 'Kaside-i Masnû'ası**, *Masnû' Kasides in Classical Turkish Poetry and Lâmi'î Çelebi's 'Kaside-i Masnû'a*……65-81

GÜRDAP, Serpil-ŞEHİTOĞLU, İhsan, **Gelibolulu Sürûrî Divanı'nda Musiki Aletleri**, *Musical Instruments in The Gallibolulu Syrian Civil*……83-91

ÖZEROL, Nazmi, **Hâbnâme-i Fasîh**, *Fasih's Work Called "Habname"*……93-116

SANAT TARİHİ/ART HISTORY

Araştırma Makalesi/Research Article

DURAN, Gülnur, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 741'deki Sultan II. Osman (Fârisî) Dîvânı'nın Bezemeleri**, *Illumination of the Dîvân of Sultan Osman II (Fârisî) in Topkapı Palace Museum Library Revan 741*……117-127

TARİH/HISTORY

Araştırma Makalesi/Research Article

ŞANDA, M. Nuri, **19. Yüzyılda Urfa Sancağının İdari Yapısı ve Nüfusu**, *19th Century Administrative Structure And Population Of Urfa Sanjak*……129-147

Külliyat
OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
ISSUE: 24 / AUGUST 2024 ISSN:2587-117X
SAYI: 24 / AĞUSTOS 2024

SUNUŞ...

Değerli bilim insanları, KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları dergisinin Ağustos 2024 sayısı ile karşınızdayız.

Bu sayımızda edebiyat, sanat tarihi ve tarih alanlarında toplamda 7 araştırma makalesi yer almaktadır.

Edebiyat alanında ilk araştırma makalesi Divan edebiyatında kara ve yeşil gibi iki farklı renkteki nesneler arası ilişkilerin nedensellik bağlamında ele alınarak incelendiği çalışmasıyla Ayşe Ayaz'a ait. Bu ilgi çekici çalışmayı takiben Râz-nâme ve Sâd-nâme adlarıyla anılan eserlerin genel özelliklerini incelendikten sonra karşılaştırmalar yaparak bunların adları ve hangi müellife ait olabileceklerine ilişkin değerli çıkarımlarda bulunan Mustafa Erdoğan ve Emre Töre'nin ortak çalışmaları gelmektedir.

Klasik Türk şiirinde örneklerini nadiren gördüğümüz masnu'a manzumelerine örnek teşkil etmesi bakımından önem arz eden ve Lâmi'î Çelebi'ye ait kaside incelemesiyle Abdülkadir Erkal'ın çalışması, bu sayıdaki bir diğer araştırma makalesi olarak yer almaktadır.

Serpil Gürdap, klasik Türk edebiyatında müzik aletleri üzerinden örnek verilen beyitlerin hem dil içi çevrileri hem de altında yatan anlam dünyası hakkındaki yorumları Gelibolulu Sürûrî divanı özelinde inceleyerek sayıdaki bir diğer edebiyat alanındaki araştırma makalesini hazırlamıştır.

Âşığın en zor imtihanı olan ayrılık kavramının klasik Türk şiirinde nasıl işlendiğini inceleyen yazısıyla Nazmi Özerol bu sayıda edebiyat alanındaki son değerli halkayı oluşturmaktadır.

Bu sayının sanat tarihi alanındaki tek araştırma makalesi Gülnur Duran'a ait olup çalışmada Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 741'de kayıtlı olan Fârisî divanın bezemeleri ele alınmıştır. Bu güzide çalışmadan sonra bu sayıda tarih alanındaki tek araştırma makalesi yer almaktadır. Önemli bazı arşiv belgelerine dayanarak 19. yüzyılda Urfa sancağının idari yapısının ve nüfusunun incelediği bu kıymetli çalışma, Mehmet Nuri Şanda'ya ait.

Dergimize makale göndererek katkı sağlayan yazarlarımıza, kıymetli vakitlerini ayırarak hakemlik yapan değerli hocalarımıza ve saygıdeğer kurul üyelerimize şükranlarımızı arz ederiz.

İlgi, katkı ve desteklerinizle yeni sayılarda buluşmayı diliyor; selam, saygı ve muhabbetlerimizi sunuyoruz.

EDİTÖRLER

Külliyat
OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
ISSUE: 24 / AUGUST 2024 ISSN:2587-117X
SAYI: 24 / AĞUSTOS 2024

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
International Refereed Journal

Baş Editör/Chief Editor
Prof. Dr. Bahir SELÇUK - Fırat Üniversitesi

Sayı Editörleri/Volume Editors
Prof. Dr. Bahir SELÇUK - Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fecri YAVİ - Hakkari Üniversitesi

Sayı Alan Editörleri/Issue Field Editors
Doç. Dr. Ebubekir KEKLİK (Tarih) Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Nilay KINAY CİVELEK, (Edebiyat) Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Metin SAMANCI (Edebiyat) Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Yayın Kurulu/Editorial Board
Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Prof. Dr. Beyhan KESİK
Prof. Dr. Hasan ŞENER
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK
Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY
Doç. Dr. Sıtkı NAZİK
Dr. Öğr. Üyesi Mesut ALGÜL
Dr. Muhammed ÜLGEN
Dr. Selahattin TOPBAŞ

Türkçe Redaksiyon/Turkish Redaction
Dr. Nurten ÇELİK
Dr. Sadık BEKLEN
Uzm. Ferdi ÖZAVCI

İngilizce Redaksiyon/English Redaction
Öğr. Gör. Murat GÖZÜBÜYÜK

Grafik-Tasarım/Graphic-Design
Turan KOCA

Yazışma Adresleri/Correspondences

http://dergipark.gov.tr/külliyat
kulliyatdergisi@gmail.com

Külliyat'ta yer alan yazılardaki fikir ve görüşler tamamen yazarlara ait olup Külliyat yönetiminin görüşlerini yansıtmazlar.
The opinions and views expressed in the articles are the authors' solely and do not reflect the views of the Külliyat's owners.

Bilim ve Danışma Kurulu/Science And Advisory Board

Dr. Abdulhalim AYDIN	Fırat Üniversitesi
Dr. Abdullatif TÜZER	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Abdurrahman ACAR	Emekli Öğr. Üyesi
Dr. Adnan OKTAY	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi
Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Dr. Ahmet KARTAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Dr. Amila BUTUROVİĆ	York University
Dr. Amina Siljak JESENKOVİC	University of Sarajevo
Dr. Ayad Kamil İBRAHİM	University of Zakho
Dr. Aydın ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Dr. Aydın TOPALOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Bekir KAYABAŞI	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Berat AÇIL	Marmara Üniversitesi
Dr. Beyhan KANTER	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi
Dr. Burhan AKPINAR	Harran Üniversitesi
Dr. Cafer MUM	İnönü Üniversitesi
Dr. Claudia Römer	University of Vienna
Dr. Ebru ŞENOCAK	Fırat Üniversitesi
Dr. Edith Gülçin AMBROS	University of Vienna
Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Dr. Ercan Çağlayan	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Erdoğan BADA	Hakkari Üniversitesi
Dr. Esma ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Dr. F. Gül KOÇSOY	Fırat Üniversitesi
Dr. Fatih ARSLAN	Fırat Üniversitesi
Dr. Fatih ÖZEK	Fırat Üniversitesi
Dr. Fatih Ramazan SÜER	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. H. Mustafa SIVACI	Yıldırım Bayezid Üniversitesi
Dr. Halil İbrahim YAKAR	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Hasan KAVRUK	İnönü Üniversitesi
Dr. İ. Halil TUĞLUK	Adıyaman Üniversitesi
Dr. İdris KADIOĞLU	Dicle Üniversitesi
Dr. İsmail GÜLEÇ	Medeniyet Üniversitesi
Dr. Kâzım YOLDAŞ	Uludağ Üniversitesi
Dr. Lars JOHANSON	Johannes Gutenberg University
Dr. M. Gökhan DALYAN	Adıyaman Üniversitesi
Dr. M. Said KIYMAZ	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Mehmet Sait ÇALKA	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Metin KOPAR	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Dr. Mustafa KARABULUT	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Mutlu DEVECİ	Fırat Üniversitesi
Dr. Mücahit KAÇAR	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye Mesut SERT	Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üye. Ramazan TURGUT	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Dr. Özcan BAYRAK	Fırat Üniversitesi
Dr. Sadık YAZAR	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Serdar YAVUZ	Fırat Üniversitesi
Dr. Sıtkı NAZİK	Fırat Üniversitesi
Dr. Süleyman ÇALDAK	İnönü Üniversitesi
Dr. Şener DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Dr. Veysel ŞAHİN	Fırat Üniversitesi
Dr. Yavuz UNAT	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri/Referees of This Issue

Dr. Abuzer KALYON	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Bilal SEZER	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
Dr. Hasan EKİCİ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
Dr. Kaplan ÜSTÜNER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Lütfi ALICI	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
Dr. Mahmut GİDER	BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
Dr. Mehmet Yusuf ÇELİK	HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Dr. Mustafa GENÇ	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Dr. Muvaffak EFLATUN	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Selim GÖK	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Sevilay KARATAŞ	-
Dr. Tolga ÖNTÜRK	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Dr. Zeynep KOYUNCU	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

Külliyat
OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
ISSUE: 24/AUGUST 2024 ● ISSN: 2587-117X
SAYI: 24 / AĞUSTOS 2024
Külliyat

Külliyat OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
ISSUE: 24 / AUGUST 2024 ISSN:2587-117X
SAYI: 24 / AĞUSTOS 2024

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ, REVAN 741'DEKİ SULTAN II. OSMAN (FÂRİSÎ) DÎVÂNI'NIN BEZEMELERİ[1]

Illumination Of The Dīvān Of Sultan Osman II (Fārisī) In Topkapı Palace Museum Library Revan 741

Gülnur DURAN

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, glnurduran@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8320-2067

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi
Geliş/Received: 20.07.2024
Kabul/Accepted: 28.08.2024

DOI: 10.51592/kulliyat.1519576

Anahtar Kelimeler
Sultan II. Osman, Fârisî, el yazması kitap, dîvân, tezhip

Keywords
Sultan Osman II, Fārisī, manuscript, dīvān, illumination.

ÖZ

Dîvânlar, mesnevîler ve hamseler gibi en zengin tezhipli el yazması edebî eserlerin başında gelmektedir. Osmanlı padişahlarının İslam kültür ve edebiyatını çok iyi bildikleri ve pek çoğunun da şair olduğu bilinmektedir. Sultan II. Osman (d.1604-ö.1622) dîvân sahibi şair Osmanlı Sultanlarından biri olup, şiirlerinde Fârisî mahlasını kullanmıştır. Genç yaşta vefat eden Sultan'ın şiirleri yüksek bir edebî gücü yansıtmaktadır ve dili sadedir. Fârisî Dîvânı'nın bilinen üç nüshası vardır. Her üç nüsha da kaleme alındıkları devrin tezhip özelliklerini taşımaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 741'de kayıtlı olan 107 varaklı nüsha, en çok bilinen nüshadır. İlk 15 varağı yazılı ve tezhiplidir, geri kalan 92 varakda yazı sahaları boş bırakılmış, sayfa kenarlarındaki bezemeler devam ettirilmiştir. Dîvânlarda şiirlerin düz veya mâil satırlı yazılıyor olması, farklı sütun ve satır sayılarına bağlı olarak yapılan sayfa düzenlemeleri tezhipli kısımları meydana getiren unsurlar arasında yer almaktadır. Kitabın kabı, zahriyesi, serlevhası, ana başlıklar, ara başlıklar, koltuklar, satır ve sütun araları, kenarsuları ve hâtime sayfası dîvânlardaki müzehhep sahalardır. Bu makalede, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 741'de kayıtlı olan Fârisî'nin şiirlerinin toplandığı Dîvân nüshasının tezhibi motif, desen, renk, üslûp özellikleri ve sayfa düzeni açısından incelenecektir.

ABSTRACT

Dīvāns are among the most richly illuminated manuscript literary works such as masnavîs and hamses. It is known that the Ottoman sultans knew Islamic culture and literature very well and many of them were poets. Sultan Osman II (b.1604-d.1622) was one of the poet Ottoman Sultans who owned a dīvān. He used the pseudonym Fārisī in his poems. The Sultan, who died at a young age, wrote a total of 119 His poems reflect a high literary power and his language is simple. There are three known copies of Fārisī's dīvān. All three copies bear the illumination characteristics of the period in which they were written. The manuscript registered as Revan 741 in the Topkapı Palace Museum Library is the most well-known copy, consisting of 107 folios. The first 15 folios are written and illuminated, while in the remaining 92 folios of the manuscript, the writing areas are left blank while the decorations along the page margins are continued. The fact that the poems in the dīvāns are written in straight or mâil lines, and the page arrangements made depending on the number of different columns and lines are among the elements that constitute the

[1]Bu makale, Ohri/Makedonya'da 17-19 Ocak 2024 tarihlerinde yapılan "*12th Scientific International Conference, Ohrid – Vodici, 2024"* da sunulan İngilizce bildirinin genişletilmiş Türkçe hâlidir.
- Görseller, T.C. Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar Dairesi Başkanlığına aittir.
- Makalenin çeşitli aşamalarında, metinlerin okunmasında yardımlarını gördüğüm araştırmacı İlhan Demirtaş'a ve Dr. Irvin Cemil Schick'e gönülden teşekkür ederim.

illuminated parts. The book cover, frontispiece, the opening page, main headings, subheadings, seats, row and column breaks, margins, and finishpiece are the illuminated areas in the dīvāns. In this article, the motifs, patterns, colours, stylistic features and page layout of the illumination of the Topkapı Palace Museum Library Revan 741 copy of the dīvān, in which Fārisī's poems are collected, will be examined.

Atıf/Citation: Duran, G. (2024), "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 741'deki Sultan II. Osman (Fârisî) Dîvânı'nın Bezemeleri", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 24(Ağustos), 117-127.

Sorumlu yazar/Corresponding autohor: Gülnur DURAN, glnurduran@yahoo.com

GİRİŞ

Osmanlı Padişahları, devletin bilgi ve kültür seviyesini yükseltmek amacıyla, şairleri ve bilim adamlarını destekleyerek çok sıkı bir ilişki içinde olmuşlardır. Şehzadelerin çok küçük yaştan itibaren sıkı bir eğitimle yetiştirildikleri dönemin kaynaklarından da kayıtlıdır. Osmanlı Sultanlarının, İslam kültür ve edebiyatını çok iyi bildikleri ve pek çoğunun şair olduğu bilinmektedir. Şiirlerinde mahlas kullanan dîvân sahibi pek çok padişah bulunmaktadır. Elimizde şiirleri olan ilk sultan şair II. Murad (1404-1451), dîvânı bilinen ilk şair sultan, Fatih Sultan Mehmed'dir (1432-1481) (Kut 2000: 161). Fatih Sultan Mehmed "Avnî", Yavuz Sultan Selim "Selîmî", Kanunî Sultan Süleyman "Muhibbî", Sultan III. Murad "Muradî" mahlası ile şiirler yazan padişahlardan bazılarıdır. Osmanlı Sultanları arasında minyatürlü ve tezhipli ilk dîvânı olan Sultan I. Selim'dir (1512-1520). Usta müzehhipler tarafından hazırlanmış bezemeli dîvân nüshalarının son örneği ise Sultan III. Selim'in (1789-1807) dîvânıdır. Sanatlı Dîvân nüshaları günümüze kadar gelen, şair Osmanlı Sultanlarından biri de şiirlerinde Fârisî mahlasını kullanan II. Osman'dır (Tanındı 2009:258; 2019:57; 2004:887).

Sultan II. Osman (Genç Osman) (d.1604-ö.1622), Osmanlının on altıncı padişahıdır. 3 Kasım 1604/1013 günü İstanbul'da doğmuştur. Annesi Mahfirûz Sultan, babası Sultan I. Ahmed'dir. 26 Şubat 1618'de on dört yaşında tahta çıkmış, 20 Mayıs 1622'de on sekiz yaşında tahttan indirilerek öldürülmüştür (Emecen 2007:453-454). Genç yaşta vefat eden Fârisî, kısacık ömründe 30 gazel, 1 müseddes, 67 nazm, 2 kıt'a, 1 rubâ'î ve 18 müfred olmak üzere 6 farklı nazım şekliyle toplam 119 şiir yazmıştır. Şiirleri yüksek bir edebî gücü yansıtmaktadır ve sade bir dile sahiptir (Emecen 2007:456; Erdemir 2018:161-162). Fârisî'nin şiirlerini topladığı Dîvân'ın bilinen üç nüshası vardır. Bunlar Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü 741; Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler, TİEM 4650 ve Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu Manzum Eserler 322 numaralı yazmalardır (2007:375; Erdemir 2018:186-187). Her üç nüsha da yazıldığı devrin tezhip özelliklerini gösteren bezemeye sahiptir.

Dîvânlar, mesnevîler ve hamseler gibi zengin tezhibe sahip el yazması edebî eserlerin başında gelmektedir. Şiirlerin düz veya mâil satırlı yazılmış olması, farklı sütûn ve satır sayılarına bağlı olarak yapılan sayfa düzenlemeleri dîvânlardaki tezhibli kısımları oluşturmaktadır. Kitabın kabı, zahriyesi, serlevhası, hâtime sayfası, ana başlıklar, ara başlıklar, koltuklar, satır ve sütun araları, kenarsuları dîvânlardaki bezemeli sahalardır.

Bu makalede, Fârisî'nin şiirlerinin toplandığı Dîvân'ın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 741 numarada kayıtlı olan nüshasının tezhibi motif, desen, renk, üslûp özellikleri ve sayfa düzeni açısından incelenmektedir.

1.SULTAN II. OSMAN (FÂRİSÎ) DÎVÂNI

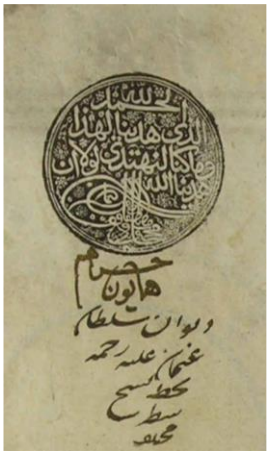
1.1. Sultan II. Osman (Fârisî) Dîvânı'nın Tezhip Özellikleri

El yazması Dîvân, 280 x190 mm. eb'adında, 107 varaktır. Şiirler krem ve pembemsi renkte âharlı kâğıt üzerine is mürekkebiyle, iki sütunlu, 8 ile 12 arasında değişen mâil satırlar halinde, nesih hatla yazılmıştır (Karatay 1961:135-136). Bazı varakları akkâselidir. İstinsah tarihi, hattatı ve müzehhibi belli değildir. Sultan II. Osman Dîvânı'nın en çok bilinen bu nüshasında; 28 gazel, 1 müseddes, 63 nazm, 2 kıt'a, 1 rubâ'î ve 16 müfred olmak üzere toplam 111 şiir vardır. Türkçe şiirler karışık bir şekilde yazılmıştır.

Dîvân'ın ilk varağında (Resim 1), sol üst köşede rıkā' hattıyla; "Dîvân-ı Sultân Osmân" ve "Has Oda Hazînesi'nden Muhrec", alttaki kaşede ise "Topkapı Sarayı Tahrîr Komisyonu, varak 107, levha 2, başlık 1" yazılıdır. Varak 1a'daki (Resim 2) mühürde tevkî' hattıyla: " Hamd Allah'adır ki bize hidâyet etti Allah bize yol göstermeseydi hidâyete eremezdik" yazılıdır. Tuğra'da: "Mahmûd bin Mustafâ el-muzaffer dâ'imâ"; Mühürün alt tarafında, hurde ta'lîk hattıyla: "Harem-i Humâyûn, Dîvân-ı Sultân Osmân aleyhi rahme, nesih hattıyla muhtelif satırları yazdı" meâlinde satırlar okunmaktadır.

Resim 1. *Yan Kâğıdındaki Kayıtlar*

Resim 2. *Mühür ve Kayıtlar*, *v.1a*

Yazmanın sayfa düzeni; iki sütunlu, mâil satırlıdır. Yazı sahaları bütün sayfalarda aynı kalınlıkta kuzulu altın cedvel ile çevrelenmiş, koltuklar ince tek, sütunlar ince çift altın cedvelle ayrılmıştır. Zahriye sayfası, ünvan sayfası ve köşelerde muska (üçgen) koltuklar, aralarda mâil şerit şeklinde dar başlıklar yer almaktadır. Müzehhep sahalar klasik tezhip ve halkârî usûlünde bezemelidir. İlk 15 varağı yazılı ve tezhiplidir, yazmanın kalan 92 varağında yazı sahaları boş bırakılırken koltuk ve sayfa kenarlarındaki halkârî bezemeler devam ettirilmiştir. Dîvân'ın miklebli deri cildi devrinin özelliklerini taşımaktadır.

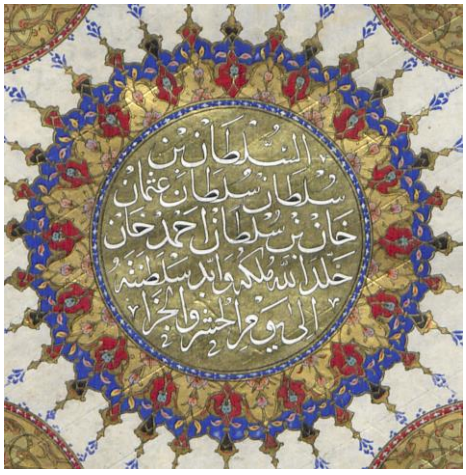
Resim 3. *Zahriye Sayfası, v.1b-2a*

1.2. Zahriye Sayfası Tezhibi: v.1b-2a

Dîvân'ın en gösterişli sayfalarından biri olan zahriye, karşılıklı tam sayfa, birbirinin aynı kompozisyonla tasarlanarak tezhip edilmiştir. Her bir sayfa, üç bölüme ayrılmış yazı sahası (200 x 122 mm) ve bunu üç kenardan çevreleyen dış pervazdan meydana gelen bir düzenlemeye sahiptir. Yazı sahasındaki tezhipli bölümler, en dışta altın cedvel ile lacivert ve bordo üzerine beyaz (+++) bezemeli ince arasuyu ile sınırlandırılmıştır. Ortada kare şeklindeki sahanın deseni, madalyon tasarımlıdır. Sırasıyla orta kısıma daire yazı paftası, köşelere köşebentler yerleştirilmiştir (Resim 3).

Resim 4. *Zahriye Sayfası Madalyon Detayı, v.1b*

Resim 5. *Zahriye Sayfası Madalyon Detayı, v.2a*

Ortadaki yazı paftasında, sıvama yeşil altın zemine üstübeç ve ince sülüs hattıyla; v.1b'de, "Gazeliyât ve murabba'ât-ı Sultân-ı selâtîn-i cihân bâsıtü'l-emni ve'l-emân nâşiru'l-adli ve'l-ihsân şeh-i güzîn-i Âl-i Osmân" (Emn ü emânın yaygınlaştırıcısı adâlet ve ihsânın yayıcısı Cihân sultânlarının Sultânı Osmanlı Ailesinin güzîn Şahı Sultan Osmân Hân'ın Gazel ve Murabba'ları) (Resim 4); v.2a'da, "es-Sultân bin sultân Sultân Osmân Hân bin Sultân Ahmed Hân halleda'llâhu mülkehû ve ebbede saltanatehû ilâ-yevmi'l-haşri ve'l-cezâ" (Sultân oğlu sultân

Sultân Ahmed Hân oğlu Sultân Osmân Hân, Allâh, haşr ve cezâ gününe kadar onun mülkünü devâmlı ve saltanatını ebedî kılsın) yazılıdır (Resim 5).

Daire şeklindeki yazı paftasının çevresine klasik tezhip yapılmıştır. 1/32 simetrili tasarlanmış desende, küçük desen sahaları altın, lacivert, bordo ve siyah; stilize çiçek motifleri pembe, yeşil, sarı, beyaz boyanmış, rûmî motiflerine altın sürülmüştür. Desen yeşil bulut, lacivert goncagül motifleriyle çift tahrir tarzında uygulanmış tığlarla tamamlanmıştır. 1/4 daire şeklindeki köşebentlerde zer-ender-zer olarak adlandırılan bezeme görülmektedir. Zeminde sarı altın, rûmî motifli desende kırmızı altın kullanılmış, motiflere bordo ile renklendirme yapılmıştır. Yazı paftası ve köşebentler arasındaki kısım kâğıt rengi bırakılmıştır (Resim 6).

Resim 6. *Zahriye köşebent detay*

Resim 7. *Zahriye sayfasından detay*

Kare şeklindeki yazı sahasının (125 x 122 mm.) üst ve alt tarafındaki yatay dikdörtgen (40 x 122 mm) klasik tezhipli kısımlar, kâğıt rengi zemin üzerine küçük madalyonlarla tasarlanmıştır. 1/8 simetri düzeninde yerleştirilen madalyonlar yazı paftasındaki tezhiple benzer özellikte işlenmiştir (Resim 7).

Resim 8. *Zahriye sayfası dış pervaz detayı, v.1b*

Yazı sahasını üç kenardan çevreleyen dış pervaz (hâşiye tezhibi) (35 - 52 mm. genişliğinde), kâğıt rengi zemin üzerine renkli halkârî (zerşikâf) tarzında bezemelidir. Kitabın sırt tarafında (16 mm) devam ettirilen desen, 1/2

simetrili iki helezon üzerine iri hatâyî grubu motiflerle hazırlanmış, motiflerin bazı kısımları pembe ve yeşil ile renklendirilmiştir. v.2a sayfasındaki desenin renklerinde küçük farklılıklar görülmektedir (Resim 8).

Resim 9. *Ünvan Sayfası, v.2b-3a*

1.3. Ünvan Sayfası Tezhibi: v.2b-3a

Dîvân'ın ünvan tezhibi de zahriyesi gibi ince ve özenli bir işçiliğe sahiptir. Karşılıklı tam sayfa düzeninde tezhip edilmiştir. v.2b'deki ünvan sayfasının yazı sahası tezhipli kısmı da içine alacak şekilde (240 x 122 mm) bordo iplik ve lacivert kuzulu altın cedvelle sınırlandırılmıştır. Her iki sütun (157 x 55 mm) da sağ üst köşede muska koltuk, 4 satır yazı-arabaşlık-4 satır yazı ve sol alt köşede muska koltuk şeklinde tasarlanmıştır. Koltuk, arabaşlık ve 5 mm genişliğindeki dar sütun aralarına klasik tezhip yapılmıştır. Saha dört taraftan lacivert üzerine beyaz (+++) bezemeli ince arasuyu ile çevrelenmiştir (Resim.9).

Resim 10. *Ünvan Sayfası Başlık Detayı, v.2b*

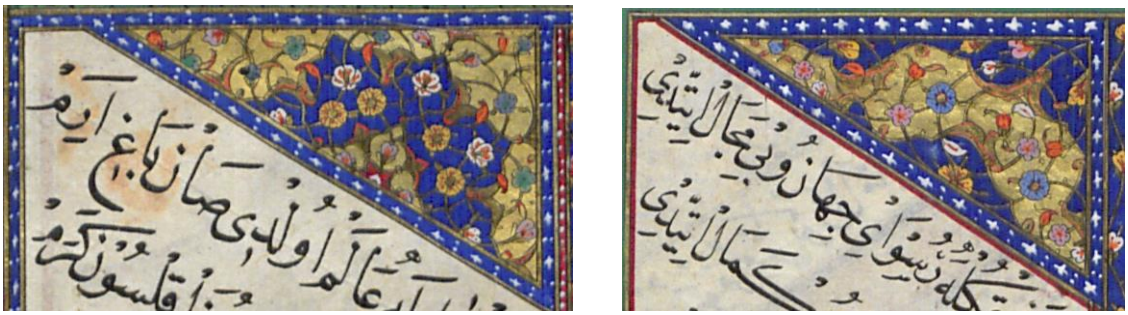
Yazı sahasının üst tarafındaki ünvan tezhibi yatay dikdörtgen şeklinde başlık ve iklil olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Başlığın (40 x 122 mm) ortasındaki yeşil altın zeminli pafta üzerinde üstübeç ve ince sülüs hattıyla; "Çok kıymetli sözler söyleyen Hazret-i Sultân Osmân Hân'ın Şiirleri" meâlinde yazı vardır. Yazı paftasının etrafına klasik tezhip yapılmıştır. Yeşil altın, lacivert ve bordo paftalı desen pembe, yeşil, sarı, beyaz boyanmış hatâyî ve altın sürülmüş rûmî motifleriyle 1/4 simetrili tasarlanmıştır. Paftalamalar kırmızı altın rûmî

motifleriyle yapılarak motiflere bordo ile gölge verilmiştir. Desen bordo üzerine beyaz (+++) bezemeli ince bir arasuyu ile çevrelenmiştir (Resim 10).

Resim 11. *Ünvan Sayfası Tezhibinden Detay, v.2b*

Üstteki iklil kısımda (35 x 122 mm) birim desen sağa sola 1/10 simetrisi alınarak genişletilmiştir. Tezhibi başlık kısmıyla aynı motif ve renklerde işlenmiştir. Tezhipli saha üç kenardan lacivert üzerine beyaz (+++) bezemeli ince arasuyu, üst taraftan altın iplik, lacivert kuzu ve tığlarla sınırlandırılmıştır. Sayfa bitimine kadar uzanan 13 mm uzunluğundaki tığlar lacivertle çift tahrir usûlünde, goncagül ve bulut motifleriyle yapılmış aralara küçük bulut motifleri serpiştirilmiştir (Resim 11).

Resim 12. *Ünvan Sayfası Muska Koltuk Tezhibi, v.2b(sol)-v.3a(sağ)*

Resim 13. *Ünvan Sayfası Ara Başlık Tezhibi, v.2b*

Dört adet muska koltuğun (dik kenarlar 30 x 45 mm) tezhibi ünvan kısmıyla aynı özelliklere sahiptir, desen sahası lacivert ince arasuyu ile çevrelenmiştir. İki adet ara başlığın (12 mm genişliğinde) ortasındaki sıvama altın

yazı paftasında üstübeç ve ince sülüs hattıyla "ve bu da ona âit" meâlinde bir ibare yazılıdır. Bu ibarenin v.13a'ya kadar ara başlıklarda devam ettirildiği görülmektedir (Resim 12-13).

Resim 14. *Ünvan Sayfası Dış Pervaz Detayı, v.2b*

Yazı sahasını iki kenardan çevreleyen dış pervaz (hâşiye tezhibi) (40-52 mm genişliğinde), kâğıt rengi zeminde renkli (zerşikâf) halkârî usûlünde bezemelidir. Sırt tarafındaki dar sahada (16 mm) küçük penç ve yaprak motifleriyle devam ettirilen desen, uzun kenarda 1/2 simetrilidir. İki helezon üzerine iri hatâyî grubu motiflerle hazırlanan desende motiflerin bazı kısımları pembe ve yeşil ile renklendirilmiştir (Resim 14).

Ünvan sayfasının v.3a'daki yazı sahası (200 x 122 mm) dört kenardan yeşil iplik ve lacivert kuzulu altın cedvelle çevrelenmiştir. Sağ sütun, ara başlık-4 satır yazı-ara başlık-4 satır yazı-arabaşlık-1 satır yazı; sol sütun, 3 satır yazı-ara başlık-4 satır yazı- ara başlık-3 satır yazı ve her iki sütunun sağ üst ve sol alt köşelerinde muska koltuk şeklinde tasarlanmıştır. Dört adet muska koltuğun ve ara başlıkların tezhibinde v.2b' dekilerle aynı motif ve renkler farklı bir desende uygulanmıştır. Desen sahaları muska koltuklarda lacivert, ara başlıklarda bordo ince arasuyu ile çevrelenmiştir. Yazı sahasını dört kenardan çevreleyen dış pervaz (hâşiye tezhibi) (35-52 mm genişliğinde), v.2b ile aynı desen ve uygulamaya sahiptir. Kitabın sırt tarafındaki dar sahada yaprak motifleriyle devam ettirilen desen 1/2 simetrilidir (Resim 9).

1.4. Koltuk tezhibi: v.1b-15a

Kitabın ünvan tezhibinden sonra şiirlerin yazılı olduğu sayfalarındaki (v.3b-15a) koltuk bezemelerinde yedi farklı desen, üslup birliği içinde uygulanmıştır. Yaprak, penç, hatâyî ve rûmî motifleriyle tasarlanan desenler diğer sayfalarda da karışık düzende tekrar etmiş, farklı renkler ve motif değişiklikleri ile zenginleştirilerek halkârî usûlünde işlenmiştir (Resim 15).

Resim 15. *Muska Koltuk Tezhibinden Örnekler, v.3b-15a*

1.5. Dış pervaz tezhibi: v.1b-15a

Dîvân'ın diğer dış pervaz bezemelerinde (v.1b-12b), benzer özellikler gösteren altı farklı desen, renk ve motiflerde yapılan değişikliklerle sayfalarda tekrar edilmiştir (genişliği kısa kenarda 35 mm, uzun kenarda 40 mm). Hatâyî grubu motiflerin kullanıldığı simetrili desenlerde renk ve motiflerdeki uyum kendini göstermektedir (Resim 16).

Resim 16. *Dış Pervaz Tezhibinden Örnekler, v.1b-15a*

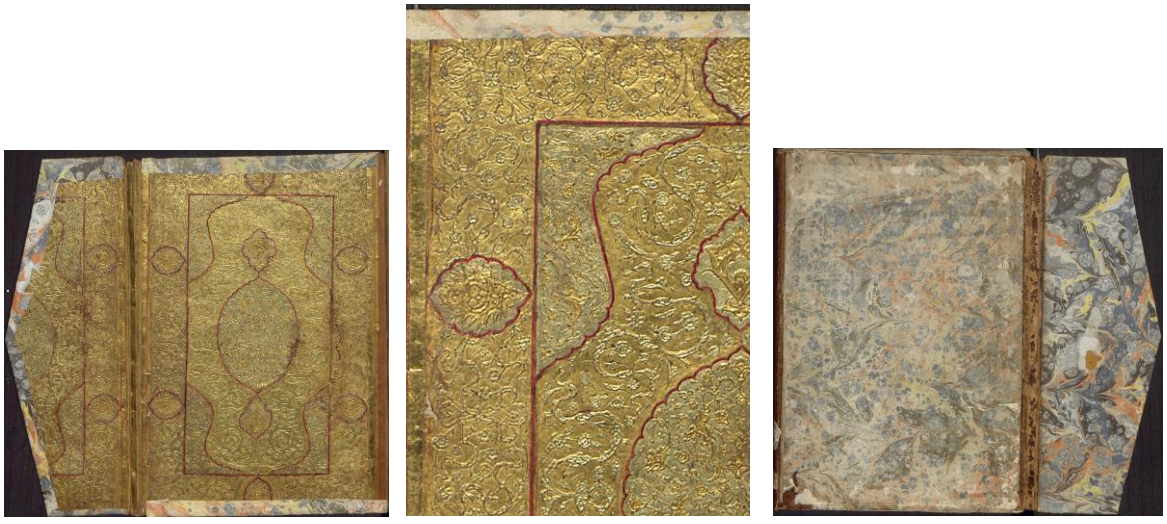
Şiirlerin yazılı olduğu karşılıklı son üç sayfada (v.13a-14a) dış pervaz bezemesi yapılmayarak bu sahada da yazı devam ettirilmiş, v.14b-15a'da boş alanlar bırakılmıştır. Yine bu sayfalarda altın cedvele ilâve olarak arasuyu, dış pervaz sahasından sonraki dar sayfa kenarına ve koltuklara halkârî bezemenin yapıldığı dikkati çekmektedir (Resim 17). Kitabın yazısız tezhipli sayfalarında; v.15b-30b'de koltuk ve arasuyu; v.31a'da koltuk ve dış pervaz; v.33a-38b'de sadece dış pervaz; v.39a-40b'de koltuk ve dış pervaz; v.41a-107a'da dış pervaz bezemesi yapılmış, son iki sayfaya sadece cedvel çekilmiştir. v.31b-32a ise diğer yazılı sayfalarda olduğu gibi tezhiplidir

Resim 17. *Dîvânın Yazılı Son Varakları, v.12b-13a(sol), v.13b-14a (orta), v.14b-15a(sağ)*

1.6. Dîvân'ın Cild Bezemesi

Dîvân'ın miklebli cildi kahverengi deridir. Cildin dışı sonradan ebrû kâğıdı ile kaplanmıştır. Sertabı ve bir köşesinde yırtılan ebru kâğıdının altından deri kabın hasarlı olduğu anlaşılmaktadır. 17. yüzyıl özellikleri gösteren cildin iç tarafı mülemma şemse cild usûlünde bezemelidir. Tasarım ve işçiliği temiz ve incedir. Cildin bezenmesinde şemse ve köşebent deseni hatâyî ve rûmî motifleriyle simetrili hazırlanmıştır. Bezemede zeminde yeşil altın, motiflerde kırmızı altın kullanılmıştır. Şemse ve köşebent arasında kalan saha ve pervaz deseni hatâyî ve bulut motifleriyle simetrili tasarlanmış, zemin kırmızı altın, motifler yeşil altınla uygulanmıştır. Desenin küçük sahalara ayrılması (paftalama) bordo iplikle yapılmıştır (Resim 18).

Resim 18. *Dîvân'ın Cild Bezemesi ve Detayı*

SONUÇ

Dîvân'ın ait olduğu 17.yüzyıl, Osmanlı'da tezhip sanatı bakımından yenilik göstermeyen bir devir olarak bilinir. İlk yarısına ait eserlerde 16.yüzyılın etkisiyle klasik anlayışın ve gelenekli motiflerin korunduğu görülür. Yüzyılın ikinci yarısında, siyasi ve sosyal alandaki gerileme sanat eserlerinde de hissedilmeye başlanmıştır. Dönemin tezhip özelliklerini yansıtan Dîvân'ın zahriye ve ünvan sayfaları klasik tezhibin en güzel örnekleri arasındadır. Desen, renk, motif çeşitliliği ve uygulamadaki ince işçilik ile bunu kanıtlamaktadır (Derman 2002:295).

Bu devirde Saray Nakışhânesinde hazırlandığını düşündüğümüz Dîvân'ın tezhibini incelediğimizde, 107 varaklı kitabın şiirlerin yazılı olduğu tezhipli varaklarından (v.3b-15a) sonra gelen, yazısız varaklarda da tezhibin devam ettiği dikkati çeken en önemli unsur olmuştur ve tezhibin şiirler yazılmadan önce hazırlandığı görüşüne varılmıştır. Kitabın sonlarına doğru varakların sadece cedvellerinin çekilerek pervazlarına halkârî yapılması, tezhibinin de tamamlanmadığını göstermektedir. İslâmî el yazması eserlerin bezenmesindeki uygulama usûlüne göre, kitabın sayfalarına yazı yazılmadan önce tezhip yapılması alışılagelmiş bir uygulama değildir. Osmanlı Nakışhâne çalışma sisteminde varak halindeki âharlı kâğıtlar üzerine, hattat tarafından kitabın yazıları yazıldıktan sonra bezenmesi, daha sonra cildinin yapılması yüzyıllar boyunca devam eden bir uygulama olmuştur. Sultan II. Osman Dîvânı'nın Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler, TİEM 4650 ve Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu Manzum Eserler 322 numaralı diğer nüshalarının tezhibi devrin bezeme usûlüne ve üslubuna uygun yapılmıştır. Bu Dîvân'ın hazırlanmasında ise bu kurala uyulmamış, şiirler tezhipli varaklara sonradan yazılmıştır. Osmanlı Sultanı II. Osman'a ait şiirlerin, bu şekilde tezhip edilmiş sayfalara yazılması ise düşündürücüdür...

KAYNAKÇA

(2007). *Ali Emîrî Efendi ve Dünyası*. ed. Ekrem Işın. İstanbul: Pera Müzesi Yay.

Derman, Çiçek (2002). "Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi", *Türkler: Geleneksel Sanatlar*. C.12. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 289-299.

Emecen, Ferudun (2007). "Osman II". *İslâm Ansiklopedisi*. C.33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 453-456.

Erdemir, Avni (2018). "Sultan II. Osman (Fârisî) ve Dîvânçesi". *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21:161-234.

Karatay, Fehmi Edhem (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu.* C.2. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yay.

Kut, Günay (2000). "Payitaht İstanbul'un Sultan Şairleri (Seyf ve'l Kalem Sahipleri)". *İlmî Araştırmalar* 9:161-78.

Tanındı, Zeren (2019). *Yazıda Ahenk ve Renk, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Sanatlı Kitaplar, Belgeler ve Hüsn-i Hatlar 1.* İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Yay.

Tanındı, Zeren (2009). "Başlangıcından Osmanlıya Tezhip Sanatı". *Hat ve Tezhip Sanatı*. ed. Ali Rıza Özcan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 243-281.

Tanındı, Zeren (2004). "Kitap ve Tezhibi". *Osmanlı Uygarlığı 2*. yay. hzl. Halil İnalcık ve Günsel Renda. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 865-891.